

KUR'AN VERİLERİ AÇISINDAN İNSAN HAKLARI

Ahmet İNAN*

ÖZET

Bu tebliğimizde, Modernizmin ana rahminde büyüyen gelişen insan hakları kavramını Kur'an verileri ile mukayese edeceğiz. Kuşkusuz bu analogide birbirine uymayan yerler olmakla birlikte birbirine uyan yerler de var. Biz, daha çok kıyası yapılan iki unsur arasında benzeşen yanları ön plana çıkarmayı amaçladık. Zira Kur'an'ın çağ ile diyalogunun, benzeşmeyenler üzerinden değil, benzeşenler üzerinden yürütülmesinin daha doğru bir yöntem olduğu eğilimine sahibiz. Bundan amacımız, Kur'an kavramlarının içini boşaltmak değil, Kur'an kavramlarının aktüelleşmesine imkan ve fırsat tanımaktır. Biliyoruz ki, kıyaslanan iki unsur arasında dengeyi tutturabilmek her zaman tartışmalı, zor ve netameli bir iştir. Bu zorlu işe rağmen, mukayeseli çalışmalar yapmanın kaçınılmazlığı da ortadadır. Modern zamanların ürünü olan insan hakları kavrayışı, insanların eşitliği temeline dayanır. Nitekim 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin ilk maddesi, insanların eşitliğine vurgu yapar. Bunun altında yatan şey ise, modern antropoloji ve genetik biliminin verilerinin bütün insanları bir tek biyolojik ailenin üyesi olarak kabul etmiş olmasıdır. Vahiy geleneğine dayalı dinler ve özelde İslam dininin ana kaynağı olan Kur'an'ın da bütün insanları tek tür olarak kabul etmesi, yukarıda sözünü ettiğimiz kıyasın iki unsuru arasında köprü kurmamıza imkan veren en önemli bağlantılardan biridir. Alegorik bir anlatımla ifadelendirmeye çalışırsak, Kur'an'ın kabul ettiği temel insan haklarının her biri, köprünün iki sacayağı arasındaki bağlar kabilindedir, denebilir. Kur'an'da insan, bir ilahi seleksiyon ile (hidayet) mahlukat arasında gözde bir mevkiye oturtulmuş; eşref-i mahlukat kılınmıştır. Kur'an'a göre insan Allah tarafından yeryüzünün en üst düzeyde yöneticisi (halife) olarak atanmış, geniş bir yetki (teshir) ve sorumluluk (emanet) ile donatılmıştır. Kur'an'dan insanların ontik düzeydeki eşitliği de okunabilmekte ve bu ontik düzey eşitliğinin hukuksal alana sirayet ettiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Kur'an, yaşama hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, ifade hürriyeti, bilgi edinme hakkı, saygınlık hakkı temellük hakkı gibi temel hak ve özgürlükleri garanti altına almayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, İnsan Hakları, Modernizm, Eşitlik.

---

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

ABSTRACT

Human Rights from the Perspective of the Quranic Indications

In this notification, we are going to compare the concept of human rights that raised in the surroundings of modernism by Quran's datums. Really in this comparison there are similarities and oppositions. But we aimed to expose to view the similarities. Because we believe that the Quran's dialogue with the age can be possible by this system. Our aim isn't to make the Quran's concepts unfunctional. But it is to give an opportunity for the Quranic conceptions to be actual. We aware of difficulty in these analogies. But we are feeling the obligations in these analogies. As a product of modern area the concept of human rights based on equality among humans. This equality is emphasised by the International Declaration of Human Rights that received by the United States in 1948. Because the dates of modern anthropology and genetics admits that the human being comes from the same origin. All of the Sami religions and particularly the İslam admit this argument too. So we can compare these similarities. According to the Quran, human is the best existence. Because he is selected by divine selection (el-hidayeh) and he is appointed as an administrator in the highest level. (khalifeh). He is illuminated by a large authority (teskhir) and a big responsibility (emaneh). The ontological equality that we can write in the Quran had spreaded to the juridical equality among the human beings. So the Quran had aimed to guarantee the basic human rights.

Keywords: Quran, Human Rights, Modernism, Equality.

I.GİRİŞ:

Tebliğimizi temellendirmek bakımından, öncelikle, tebliğimizin başlığında kullandığımız "Kur'an Verileri" ve "İnsan Hakları" ifadelerinin çerçevesini belirlememiz gerekiyor.

A. Kur'an Verileri:

Herhangi bir sorunun çözümlenerek bilinmeyenlerin elde edilmesi için kendilerinden yararlanan, bilinen dayanaklara veri denilir. Örneğin bir matematik problemde, bilinmeyen sayıların bulunması için, bilinen sayılardan yola çıkılır. Konuşma dilindeki *ipucu* deyimini, bilimsel dildeki *veri* yi karşılar. ¹ Veri, tartışmasız kabul edilen ve bir akıl yürütmenin temeli, bir araştırmanın hareket noktası olan şey; ilk bilgi, bir eserin esasını oluşturan prensipler şeklinde de tanımlanmıştır. ² Kur'an'ın nazil olduğu dönemde bugün modern anlamda kullandığımız insan hakları kavramı

---

¹ Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, İst-ty, s.338.

² *Türkçe Sözlük*, M.E.B. (Komisyon), Ankara-1996, IV, s. 3067.

henüz oluşmadığına göre, Kur'an'dan direk olarak insan hakları kavramına delalet eden açıklamalar bulmak kabil olmayacaktır. Ancak her dönemde yaşayan Müslümanlar, Kur'an'ın nüzulünden sonra ortaya çıkan problemlerine, Kur'an'ın nüzul çağında bilinen ve Kur'an'da veri olarak yer alan prensipler muvacaheesinde çözüm bulmaya çalışmış; Kur'an mutalaları/doneleri ya da verileri ile kendi günlük problemleri arasında analogi kurmuşlardır. Biz de bu tebliğimizde Kur'an'daki kimi ana prensipleri, bu günkü insan hakları kavramı ile kıyaslamaya; ikisi arasında analogiler kurmaya çalışacağız. Bilindiği üzere kıyas, **öncül** adı verilen birçok önermeyle, **sonuç** adı verilen bir önerme arasında mantıkça **geçerli bir ilişki** kurmaktır.³ Buna göre biz de bu çalışmamızda, Kur'an'ın öncülleri ile bu günkü insan hakları sorunu arasında geçerli mantıki ilişkiler bulmaya çalışacağız. Aristo, kıyası şöyle tanımlamıştır: “Kıyas bir sözdür ki kendisine, bazı şeylerin konulmasıyla, bu (konulan) verilerden başka bir şey, sadece bu veriler dolayısıyla gerekli olarak çıkar.”⁴ Aristo'nun yaptığı kıyas tanımından hareket edersek, bu tebliğimizde varacağımız sonuçların, bizzat Kur'an'ın kendisi değil; Kur'an verilerinden hareketle ortaya konulan “başka bir şey” olacağı aşikardır. Ama ulaşacağımız sonuçlar, Kur'an verileri dolayısıyla gerekli olan sonuçlar olacaktır. Burada tartışılabilir olan, Kur'an verileri ile insan hakları arasında kurduğumuz ilişkinin “mantıkça geçerli olup olmayacağı” sorunudur. Kurguladığımız mantık örgüsünün, mantık kurallarına ne derece uygun olup-olmadığını test etme hakkı her zaman ve herkes için var olacaktır.

“Kur'an Verileri” derken, bu gün elimizde bulunan mushafta yer alan ayetleri kast ediyoruz. Bu tebliğ çalışmamızda, insan hakları sorununa Kur'an ayetleri çerçevesinde bakmayı hedefleyeceğiz. Kur'an verilerinin/ayetlerinin daha iyi anlaşılması ve yorumlanmasına katkı sağlayacak sair kaynaklara da yer geldiğinde başvuracağız.

B. İnsan Hakları:

Modern zamanların bir kavramı olarak zuhur eden insan hakları kavramı, insanın tür olarak sahip olduğu kabul edilen temel hak ve özgürlükleri kapsamaktadır. Gerek modern antropoloji ve genetik biliminin verilerinin bütün insanları bir tek biyolojik ailenin üyesi olarak kabul etmiş olması⁵ gerek vahiy geleneğine dayalı dinlerin bütün insanları tek tür olarak kabul etmesi, modern insan hakları kavramının oluşmasına katkı sağ-

³ Emiroğlu, İbrahim, *Ana Hatlarıyla Klasik Mantık*, Bursa-1999, s. 156. (Bu alıntındaki boldlar yazarına aittir. A.İ.)

⁴ Aristo, *Organon-III (Birinci Analitikler)*, Çev: H.R.Atademiir, s.5; *Organon-V (Topikler)*, Çev: Atademiir, s.3; den Emiroğlu, *Ana Hatlarıyla Klasik Mantık*, s. 156.

⁵ Güvenc, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, İst.-1994, s. 41.

lamıştır. Nitekim 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin ilk maddesi, insanların eşitliğine vurgu yapmıştır.

İnsanlığın, bu günkü insan hakları kavramının temelini oluşturan insanın birliği ve eşitliği fikrine ulaşmasında dinlerin rolüne vurgu yapan Thomas Paine, Tevrat'tan yaptığı bazı alıntıları da zikrederek, Musa'nın yaradılışa ilişkin anlattıklarının, ister kutsal ister tarihsel bir belge olarak alınsın, insanların birliği ve eşitliği konusuyla dolu olduğunu, ifade eder ve insanların eşitliğinin, modern bir doktrin olmak şöyle dursun, tarihe geçmiş en eski ilke olduğunu belirtir. Hatta Paine, dünyada bilinen bütün dinlerin, tümüyle insanlara ilişkin olduklarından hareketle, *insanın birliği* temeli üzerinde kurulduklarını; cennette olsun, cehennemde olsun, ya da bundan sonra bulunabileceği düşünülebilecek herhangi bir yerde olsun, aralarında ki tek ayırımın, iyi ve kötünden ibaret olduğunu ifade eder.⁶

Filhakika Sami vahiy geleneğinin son halkası olan Kur'an'da da insanın eşitliğine dair birçok argümanlar bulmak mümkündür. Biz bu tebliğimizde Kuranda, bu günkü insan hakları kavramı ile analogiler kurabilmemize imkan verecek verileri ortaya koymaya çalışacağız. Bu ameliye ile, çağdaş insan hakları tarihi yazarlarının -çoğu zaman Avrupa merkezliğinin (eurocentizm) etkisi altında - göremediği bir alana dikkat çekmeyi hedefledik.

II. Kur'an ve İnsan Hakları

A. Kur'an'da İnsan

Kur'an'da her ne kadar, Rab, Rahman, Rahim gibi sıfat olup isim yerine kullanılan kelimeler hariç sadece Allah lafzı 2500 defadan fazla kullanılmış ise de, bu Kur'an'ın insan merkezli bir kitap olmadığı anlamına gelmez. Zira Allah'ın varlığı, Kur'an için sadece amelidir. Binaenaleyh Kur'an, tamamen insanı hedef alan bir kitaptır.⁷

Kur'an'a göre insan, saygın (mükerrerem) yaratılmıştır.⁸ Onun saygın olması, kuşkusuz onun diğer varlıklar arasında en mükemmel olmasından kaynaklanmaktadır. İnsan ile diğer varlıklar arasında bir mukayese yapıldığında, Allah tarafından insana verilen mevhibeler dolayısıyla insanın temayüz ettiği anlaşılır. Buradaki temayüzü bir diğer ifadeyle seleksiyonu anlayabilmek için Kur'an'daki hidayet kavramını açmak gerekir.

---

⁶ Paine, Thomas, *İnsan Hakları*, (Çev: Hüseyin Sarıca), İstanbul-1985, ss. 89-90.

⁷ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Ankara-1987, s. 41.

⁸ İsrâ:17/70.

Son dönem Osmanlı ulemasından olan, müfessir Mustafa Hayri Efendi, hidayeti dört aşamada ele almaktadır. Birincisi, fitrî hidayet aşamasıdır. Örneğin, bebeklerin doğar doğmaz annelerini emmesi fitrî hidayet ile gerçekleşmektedir. İkinci aşama, hislerin hidayetidir ki, birincisini tamamlayıcı mahiyettedir. Bu aşamada insan ile hayvan müsterektir. İnsanlar ve hayvanlar verili hisler aracılığıyla geçim yollarını ararlar. Müfessirimiz, “Allah her şeye hilkatini verdi ve sonra ona hidayet etti/yol gösterdi”⁹ ayetinin bu aşama ile ilgili olduğunu belirtir. Üçüncü aşama akıl hidayetidir. Bu aşama insana özgüdür. İnsanın hatası akıl ile düzelir. Dördüncü aşama ise, din hidayetidir. Hisler ve akıl, maslahatın idrak edilmesinde, olur ki yanılır. Bu takdirde, insanları heva'nın karanlıklarından doğru yola iletmesi için din hidayetine ihtiyaç duyulur.¹⁰

Müfessirimizin verdiği bilgilerden hareketle, insanın diğer canlılar arasında temayüz ederek müstesna bir konuma gelmiş olmasının aşamalarını şöyle yorumlamak mümkündür:

Birinci aşama olan fitrî hidayet aşamasında insan, hayvan ve bitki eşit düzeydedir. Gerçekten de fitrî hidayeti, herhangi bir nebat, hayvan ya da insanda gözlemleyebiliriz. Sözgelimi mutlak kudret, havuç tohumuna yere doğru göğermeyi güdülediği için, o daima yere doğru göğerecek; buna karşı diğer bazı bitkilere de göğeye doğru göğermeyi güdülediği için onlar da devamlı olarak göğeye doğru göğereceklerdir. Bu fitrî güdü, bitkide var olduğu gibi hayvan ve insanda da doğuştan itibaren vardır. İnsan ve hayvan yavrusunun, doğar doğmaz, annesini emmesi bu fitrî güdüyledir.

İlahî seleksiyonun ikinci aşamasında insana ve hayvana his verilmiş, bu özellik ile insan ve hayvan bitkiyi geride bırakmıştır. Zira bitkide his var ise de düzeyi çok sınırlıdır. Bu aşamada insan ile hayvanın müsterek noktada olması dikkat çekici bir noktadır.

İlahî seleksiyonun üçüncü aşamasında, verili akıl sayesinde insan, hayvanı geride bırakarak varlıklar arasında temayüz etmiş ve yaratılmışlar arasında en mükemmel varlık mevkiine yükselmiştir. Yüce Allah, insanın daha da mükemmel hale gelmesi bakımından, insana hemcinslerinden seçtiği peygamberler vasıtasıyla din göndermiştir.

Kur'an'a göre insana Allah ruhundan üflemiş¹¹ ve onu yeryüzünün yöneticisi (halifesi) yapmıştır.¹² O yeryüzünün yöneticisi olarak tayin edildi-

⁹ Taha:20/50.

¹⁰ el-Hısnımansurî, Mustafa Hayri, *el-Muktataf Min Uyuni 'i-Tefâsir*, Dimaşk-Beyrut-1996, I s. 20-21.

¹¹ Hicr:15/29; Secde: 32/9; Sad:38/72.

¹² 2/Bakara: 30; En'am: 6/165; Yunus: 10/14; Fatır: 35/39.

ğine göre, geniş bir yetki alanına da sahip olmalıdır. Bu sebeple yer ve gök arasındaki her şey bütünüyle onun emrine amade/musahhar kılınmıştır.¹³ Ancak Kur'an'a göre insan, başıboş bırakılmamış; ¹⁴ ona verilen geniş yetki karşılığında bir o kadar da büyük bir sorumluluk verilmiştir. Kur'an, insana verilen bu ağır sorumluluğun (emanet) önce göklere, yere ve dağlara tevdi edildiğini, ancak bunların, bu ağır vebali yüklenmekten sakındıklarını, fakat cahil olması hasebiyle bu ağır vebali insanın üstlendiğini sembolik bir anlatımla ifade eder.¹⁵ Bu ağır vebale karşın Kur'an, bir kişiye taşıyamayacağı kadar yükümlülük verilmediğini de ifade eder.¹⁶ Şu halde Kur'an'a göre, insanın hakları kadar, yükümlülükleri de vardır. Filhakika insan haklarına riayetkar olmak için, insanların bazı sınırlara uyması da kaçınılmazdır. Mutlak özgürlük adına başkasının özgürlüklerinin sınırlarını ihlal etme hakkı, çağdaş insan hakları metinlerinde de yer almaz. Kişi hürriyetinin sınırları, başkasının hürriyetinin sınırlarının başladığı yerde biter.¹⁷

B. Kur'an'da İnsanların Eşitliği

Kur'an'da ilk insan olan Adem'in yaratılışına ilişkin serpişik vaziyette verilen evreleri Zeki Duman, şöyle dizayn etmektedir: 1. Toprak.(turab) 2. Su. (ma) 3. Çamur. (tîyn) 4. Yapışkan çamur. (tîynun lazib) 5. Kuru, pişmemiş çamur. (salsal) 6. Şekillenmiş kapkara bir çamur (hamein mesnun). Zeki Duman, ilk insan Adem'in su ve toprağın bileşimi olan çamurun bir takım evrelerden geçirilmesi sonucunda yaratılması gibi, Adem'in neslini vücuda getirmek üzere ana rahmine düşen sperm ve ovmun da kaynağının toprak ve su olduğunu, ifade eder.¹⁸ Filhakika, Kur'an'a göre bütün insanlar aynı canlı özden (nefs-i vahide) yaratılmıştır. ¹⁹ Bu keyfiyet, insanların ontik düzeydeki eşitliğini en iyi biçimde ifade eder. Bu ontik eşitlik aynı zamanda hukuki eşitliği de beraberinde getirir. Binaenaleyh hukuksal eşitlik İslam'ın en esaslı bir kanunudur. ²⁰

Kur'an'a göre, Allah insanı *fitratullah* üzere yaratmıştır. Bu keyfiyeti şu ayet en iyi bir şekilde ifade eder:

“Fıtratullah ki Allah insanı ona göre yarattı.” ²¹

¹³ İbrahim: 14/32, 33; Hac: 22/65; Casiye: 45/13; . vb. ...

¹⁴ Mu'minûn: 23/115.

¹⁵ Ahzab:33/72.

¹⁶ Bakara: 2 /233, 286; Enam: 6/152; A'raf: 7/42; Mu'minûn: 23/62.

¹⁷ Kişi hürriyetinin sınırları hakkında daha geniş mütalaalar için bkz: Kadri, Hüseyin Kâzım, *İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslam Hukukuna Göre İzahı*, (Yayınlayan: Osman Ergin), İst.-1949, ss. 66-67.

¹⁸ Duman, Zeki, *Beyânü'l-Hak*, Ankara-2006, II, s. 63-64.

¹⁹ Nisa: 4/1.

²⁰ Kadri, *İnsan Hakları* ... s. 62.

²¹ Rum:30/30.

Burada anahtar kavram olan *fitratullah*, insanların ortak paydasıdır. Başka bir ifadeyle, insanlar deri, renk ve ırk farklılıklarına rağmen ortak payda olan *fitratullah* 'ta birleşirler. Kur'an'da *fitratullah* kavramının diğer bir karşılığı da *halkullah* (Allah'ın yaratması) dır. Kur'an'a göre *halkullah* değişmez olduğuna göre²² insanların ortak paydası da asla değişmeyecektir. Esasen insanların yaratılışları itibarıyla aynı özden geldiklerinde kuşku yoktur. Bu nedenle başlangıçta insanların aynı topluluk içinde yaşadıkları da anlaşılmaktadır. Nitekim Kuran, insanların başlangıçta bir tek topluluk (ümme) olduklarını, ancak sonradan ayrılığa düştüklerini ifade eder.²³ İnsanların farklı renklerde ve farklı dillerde olmuş olması, onların aynı özden gelmiş olmalarına mani değildir.

Kur'an'ın insanları ontik düzlemde eşit görmesi, hukuksal eşitliğe de yansımıştır. Bu bakımdan Kur'an, hakim önünde eşitlik, kamu hizmetlerine girmede eşitlik ve fırsat eşitliği ilkelerine önem vermiştir.²⁴

II. Kur'an'da Temel İnsan Hakları:

A. Yaşama Hakkı:

Modern insan hakları müktesebatında insanın temel haklarının başında yer alan hayat hakkını Kur'an, kutsal bir hak olarak görür. Zira Kur'an'a göre hayatı yaratan Allah'tır.²⁵ Hayat'ın Allah tarafından yaratılmış olması figürü, ona başlı başına bir dokunulmazlık ve kutsallık verir. Binaenaleyh, Allah dışında herhangi bir varlığın insanın hayat hakkı üzerinde bir tasarruf yetkisi olamaz.

Kur'an'a göre, insanların hayat hakkı üzerinde Allah'tan başka hiç kimsenin tasarruf yetkisinin olmadığını en açık biçimde ortaya koyan anlatımlar, İbrahim peygamber ile dönemin Tanrı-Kral'ı olduğu anlaşılan Nemruz b. Ken'an²⁶ arasında geçen tartışmanın Kur'an'a yansımış pasajında yer alır.²⁷ Bilindiği üzere Tanrı-Krallar, siyasal erklerini Tanrı/Tanrılardan aldıklarını iddia ederek, hükümler oldukları insanların hayat hakkı üzerinde istedikleri gibi tasarruf edebilme hakkını kendilerinde görmekte idiler. Kur'an verilerinden anlaşılacağı üzere, böylesi Tanrı-Krallardan birinin de Musa peygamber döneminde yaşayan Firavun olduğu anlaşılmaktadır. Kur'an'a göre Firavun, tebası üzerinde en büyük rabb

²² aynı yer.

²³ 2/ Bakara: 213.

²⁴ Bkz: Armağan, Servet, *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Ankara-1987, ss. 24-34.

²⁵ Mülk:67/2.

²⁶ Geniş bilgi için bkz. İnan, Ahmet, 2-Bakara 258. Ayetinin "Kralların Tanrısal Hakkı" Teorisi Çerçevesinde Bir Yorumu, Dini Araştırmalar, Cilt:6, Sayı: 18, ss. 103-118.

²⁷ Bakara:2/258.

olduğunu ifade etmiştir.²⁸ Tebasının en büyük rabbi olduğunu söyleyen bir kişinin, tebasının hayat hakkı üzerinde istediği gibi tasarruf edebileceği de açıktır. Nitekim Firavun'un, yargısız şekilde keyfi olarak tebasından istediği kişilerin hayatına son verdiği Kur'an anlatımlarında sıkça yer alır.²⁹ Denilebilir ki, bir insanın hayat hakkı üzerinde hemcinsi olan bir başka insanın istediği gibi tasarruf edebilme hakkı, ilk çağlardaki Tanrı-Krallık sistemleri ile sistematize olmuş, Ortaçağların teosantrik merkezli siyasi yapılarında da devam etmiş ve nihayet modern zamanlarda, insanların hayat hakkı üzerinde tasarruf edebilme yetkisi devlete devredilmiştir. İnsanların hayat hakkı üzerinde tasarruf edebilme hakkı, giderek sınırlandırılmış ve daha da sınırlandırılmaktadır.

Kur'an ise, bir insanı öldürmeyi bütün insanları öldürmekle; bir insanın yaşamasına imkan vermeyi de bütün insanların yaşamasına imkan vermekle eşdeğerde tutmak suretiyle³⁰ insanın yaşama hakkına özel bir ehemmiyet vermiştir. İnsanların birbirlerini öldürmesini yasaklayan Kur'an,³¹ onların fakirlik korkusuyla çocuklarını öldürmelerini de yasaklamıştır.³² Kur'an, bir insanın hayat hakkının elinden alınmasını ancak hakka istinaden olma şartına bağlamış; haksızlıkla öldürülen bir kimsenin velisine/mirasçısına, maktulün hakkını arama yetkisi vermiştir.³³ Bu yetki, kısas isteme hakkına kadar gidebilir. Zira Kur'an, öldürenin öldürülmesi şeklindeki kısas cezasını kabul etmiştir. Bir başka ifadeyle başkasının hayat hakkına kast eden kişi kısas cezasına çarptırılır. Kısas cezasının bizatihi kendisi, Kur'an'ın nazil olduğu toplumsallığın kendi tarihsel şartlarında hayatı koruma amacına matuftur. Bu nedenle Kur'an, kısasta sizin için hayat vardır, demektedir.³⁴ Kur'an, kabileler arası savaşlarda insanların pervasızca birbirini öldürdüğü cahiliye toplumsallığında, kısas gibi caydırıcı bir ceza biçimi öngörerek toplumsal barışı sağlayabildi. Kur'an, sağlamış olduğu bu sosyal barışı şöyle tasvir eder:

“(...) Hani siz birbirinize düşman idiniz, (Allah) kalplerinizi uzlaştırdı. Onun nimetiyle kardeşler haline geldiniz. Siz bir ateş çukurunun kenarında bulunuyordunuz, sizi ondan kurtardı. (...)”³⁵

---

²⁸ Naziat: 79/24.

²⁹ Bakara: 2/49; İbrahim: 14/6; Kasas: 28/ 4.

³⁰ Maide:5/32.

³¹ Nisa:4/29.

³² Enam 6/151.

³³ İsrâ:17/33.

³⁴ Bakara: 2/179.

³⁵ Al-i İmran: 3/ 103.

Kanaatimizce Kur'an, kısas cezasını nazil olduğu toplumsallıkta bir ara formül olarak öngörmüştür. Binaenaleyh Kur'an'ın nihai ya da gaî amacı, insanlığı, idam cezasının olmadığı bir toplumsallığa doğru evirebilmektir.³⁶

B. Din ve Vicdan Özgürlüğü:

Ejiptiyoloji verilerine göre, Eski Mısır'da Krallar daima baş ilahı temsil etmişler, yeryüzünde mabudun vekili addedilmişlerdir.³⁷ Tanrı'nın yeryüzündeki timsali ve ilahın oğlu sayılan Firavun, her zaman mabudun karşısına çıkabilirdi.³⁸ Tarih kitaplarındaki bu veriler Kur'an pasajlarında da yer bulmuştur. Nitekim Kur'an verilerine göre Musa peygamber dönemindeki Firavun, kendisini en büyük rab olarak ilan etmiştir.³⁹ Bu durum, Firavun'un teba üzerindeki yetkisini öylesine mutlaklaştırmıştır ki, tebasının kendi izni olmadan Musa'ya iman etmesini yasaklayabilmiş; onların vicdanına dahi hükmetme hakkını kendinde görmüştür. Bu durumu Kur'an'ın şu ayeti en iyi şekilde yansıtmaktadır:

“Firavun: Ben size izin vermeden ona inandınız mı? dedi. (...) Yakında (başınıza gelecekleri) bileceksiniz. Elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra hepinizi asacağım.”⁴⁰

Din ve vicdan özgürlüğünü kısıtlamak, Kur'an açısından olsa olsa Firavun'un kârıdır. Firavun ise, Kur'an'da zulüm ve tuğyanın bir numunesi olarak anlatılır.

Hız Muhammed'in bizzat kendisi de, Mekke aristokratlarına karşı inanç özgürlüğü çerçevesinde mücadele vermek zorunda bırakılmıştır. Mekke müşrikleri, Hız Muhammed'in kendilerinkinden farklı bir inanca sahip olmasına tahammül edemiyor, bu sebeple bazen Hız Muhammed ve arkadaşlarının dini pratiklerine engel oluyor, hatta bazen de işkence uyguluyorlardı. Sözelimi bir defasında, bizzat Hız Peygamberin namaz kılmasına engel olmaya çalışılmış ve bu durum, Kur'an'ın Alak suresinin son ayetlerine yansımıştır.⁴¹ Hakeza, Müşriklerin, Hız Muhammed ve ashabına yaptıkları eziyetler, Kur'an pasajlarına yer yer yansımıştır.⁴²

³⁶ Geniş bilgi için bkz: İnan, Ahmet, *İdam Cezasının Kaldırılmasının Kur'an Verileri Açısından Değerlendirilmesi*, İslami İlimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, Bahar-2007, ss. 63-85.

³⁷ İnan, Afet, *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyetleri*, Ankara-1992, s. 219.

³⁸ İnan, Afet, *a.g.e.*, s.223.

³⁹ Naziat: 79/24.

⁴⁰ A'raf: 7/123-124. Benzer anlatımlar için bkz: Taha: 20/71; Şuara:26/49.

⁴¹ Bkz: Alak: 96/9 vd.

⁴² Al-i İmran: 195; Ahzab:33/48; vb...

Kur'an'da, ilk Hıristiyanlara inançlarından ötürü yapılan baskı ve işkence uygulamalarına yer verilmiş ve bu uygulamalar yerilmiştir. Kur'an'daki ashab-ı uhud,⁴³ ashab-ı kehf⁴⁴ ve habib-i neccar⁴⁵ figürleri bu kabildendir.

Sadece Hz. Muhammed ve ashabına yönelik hak ihlallerini değil; gerek Eski Mısır ve Mezopotamya örneklerinde olduğu üzere ilk çağlardaki hak ihlallerini, gerekse Orta çağlarda ilk Hıristiyanlara yönelik olarak meydana gelen din ve vicdan özgürlüğü temelindeki hak ihlallerini kendine konu edinen ve bu uygulamaları kınayan Kur'an, dinde zorlamayı (ikrah) yasaklayarak⁴⁶ din ve vicdan özgürlüğünü garanti altına almayı hedeflemiştir. Ayrıca dileyenin iman; dileyenin de inkar edebileceğini belirtmiş⁴⁷ ve peygambere inanç konusunda zorlama yapmamayı telkin etmiştir.⁴⁸ Kur'an'a göre herkesin dini kendinedir.⁴⁹

Kur'an'ın, Müslüman olmayanların inançlarını yaşamalarına müdahale etmediğini, hatta şiddet kullanmadıkça onların da kendi inançlarını yayma hakkına sahip olduğunu belirten Abdurrahman Ateş, inanç özgürlüğüne aykırı gibi görünen "mürteddin öldürülmesi" ile ilgili hükmün, salt dini terk etmekten ibaret bir suçun cezası olarak değil; başka suçlarla ilişkili olarak okunmasını önerir.⁵⁰

Filhakika, Müslümanların tarihsel pratikleri bir yana, Kur'an, inanç özgürlüğünü teorik düzlemde garanti altına almayı en üst amaç olarak belirlemiştir.

C. Adil Yargılanma Ve Ayrımcılığa Uğramama Hakkı:

Kur'an, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman, adalet ile hükmediniz,⁵¹ buyurarak adil yargılanma hakkının garanti altına alınmasını hedeflemiştir.⁵² Kur'an verilerine göre, akrabaların aleyhine dahi olsa adaleti gözetmek, Allah'a verilen ahit (ahdullah) gereğidir.⁵³ Burada *ahdullah* ve *misakullah* terimleri anahtar rol oynamaktadır. Kur'an'a göre, her halükarda adaletli davranmak da Allah'a verilen söz (ahdullah/misakullah) zım-

---

⁴³ Buruc: 85/4.

⁴⁴ Kehf: 18/9-25.

⁴⁵ Yasin: 36/18-27.

⁴⁶ Bakara: 2/256.

⁴⁷ Kehf: 18/29.

⁴⁸ Yunus: 10/99; Ğaşiye(h):88/21-22. İnanç özgürlüğünün kapsamı hakkında geniş bilgi için bkz: Ateş, Abdurrahman, *Kur'an'a Göre Dinde Zorlama ve Şiddet Sorunu*, İst.-2002, s. 80 vd.

⁴⁹ Kafirün: 6.

⁵⁰ Ateş, *Kur'an'a Göre Dinde Zorlama ve Şiddet Sorunu*, ss. 95-108; 303.

⁵¹ Nisa: 4/58.

⁵² Adalet ile ilgili olarak ayrıca şu ayetlere bkz: Nahl: 16/90-92.

⁵³ En'am: 6/152.

nındadır.⁵⁴ Kur'an, bir topluluğa olan kinden dolayı onlara adalet dışı davranmayı nehy ederek⁵⁵ adalet tevziinde ayrımcılık yapılmasını engellemeyi amaçlamıştır. Kur'an'daki *mutaffifîn* kavramı⁵⁶ da onun adalet ve hakkaniyete ne kadar önem verdiğini bir kez daha ortaya koyar. Kuşkusuz adil yargılanma hakkı ile doğru şahitlik yapma arasında birebir ilişki vardır. Adil yargı, ancak doğru şahitlik yapmakla ortaya çıkar. Bu sebeple Kur'an, doğru şahitlik yapmaya önem vermiştir.⁵⁷

D. İyi Muamele Görme Hakkı/Şiddet Kullanma Yasağı:

Kur'an, insanlar arası her türlü muamelede merhameti esas aldığından dolayı Hz. Muhammed'e, çevresine merhametle davranmayı ve katı kalpli olmamayı tavsiye etmiş;⁵⁸ insanları mütevazi olmaya davet etmiştir.⁵⁹ Hakeza kötülüğü iyilikli savma prensibi de Kur'an'ın önem verdiği bir değerdir.⁶⁰ Kur'an, muhataplarına yaklaşımda ikna metodunu esas almıştır.⁶¹ Kur'an'ın bu genel yaklaşımından, onun şiddeti asla tecviz etmeyeceği rahatlıkla anlaşılır. Daha dar anlamda da Kur'an şiddeti yasaklamıştır. Nitekim Hüseyin Kazım Kadri, Şuara 130. ayetinin her türlü şiddetli muameleyi yasakladığını ifade eder.⁶² Gerçekten de bu ayette Hud peygamber, kavminin ötekilere karşı şiddetle muamele etmesini yadırgamakta ve bir sonraki ayette de böyle davrananlara, Allah'tan korkmalarını tavsiye etmektedir. Kur'an'ın, işkence gördükten sonra hicret etmek zorunda kalan Müslümanlardan övgü ile söz etmesi de⁶³ Kur'an'ın işkenceye karşı olduğunu bir kez daha teyit eder.

E. İfade Hürriyeti:

Hüseyin Kâzım Kadri, "Dinde zorlama yoktur" mealindeki⁶⁴ ayeti, kanat ifade etme özgürlüğü ile izah eder.⁶⁵ Bizce, "Onlar ki sözün dinler ve en güzeline uyarlar."⁶⁶ anlamındaki ayet de ifade özgürlüğüne hamledilebilir. Muhammed Çelik, Kur'an'ın muarızlarına söz hakkı vererek

⁵⁴ aynı yer.

⁵⁵ Maide:5/8.

⁵⁶ Bkz: Mutaffifîn: 83/1 vd.

⁵⁷ Bkz: Bakara: 2/140, 283; Maide: 5/106; vb...

⁵⁸ Al-i İmran: 3/ 159.

⁵⁹ Furkan: 25/63; İsrâ:17/37.

⁶⁰ Raad:13/22; Kasas: 28/54.

⁶¹ Kur'an'ın kullandığı ikna mekanizmaları hakkında geniş bilgi için bkz: Çelik, Muhammed, *Kur'an'ın İkna Husûsiyeti*, İst-2006. ss. 218 vd.

⁶² Kadri, *İnsan Hakları Beyanamesi'nin İslam Hukukuna Göre İzahı*, s. 71.

⁶³ Nahl:16/110.

⁶⁴ Bakara:2/256.

⁶⁵ Kadri, *İnsan Hakları Beyanamesi'nin İslam Hukukuna Göre İzahı*, (Yayınlayan: Osman Ergin), s.71.

⁶⁶ Zümer: 39/18.

onları dinlemiş olması keyfiyetini de ifade özgürlüğü çerçevesinde yorulmaktadır.⁶⁷

Esasen irade hürriyeti, ifade hürriyetini öncelemektedir. Yani insanlar önce irade eder, sonra irade ettiklerini ifade ederler. Kur'an, daha başlangıçta insanlara istediği gibi irade etme hürriyetini bağışlamıştır. Kur'an'a göre dileyen iman eder, dileyen de küfreder.⁶⁸ O halde dilediği gibi irade eden insan tekininin, irade ettiğini meşru sınırları içinde ifade etme hürriyeti de olmalıdır. İşte bu sebeple olacak ki Kur'an, dinde zorlamayı yasaklayarak ifade özgürlüğünü garanti altına almıştır.

E. Bilgi Edinme Hakkı:

Kur'an, ahiret gününde her şeyin apaçık ortaya konulacağını haber vermektedir.⁶⁹ Kur'an'da ahiret, mutlak adaletin tecelli edeceği ideal bir gündür. Bu ideal günün ana karakterinin şeffaflık olması, aynı zamanda Kur'an'ın şeffaflığa verdiği önemi de gösterir.

Ayrıca Kur'an, bir şeyi bilmediğimiz takdirde onu ehline sorarak öğrenmeyi tavsiye etmek suretiyle⁷⁰ bilgi edinme hakkını garanti altına almıştır. Kur'an, bilen ile bilmeyeni aynı kefedede tutmamak suretiyle⁷¹ de bilgi edinmeyi teşvik etmiştir. Yoldan çıkmış bir kişi, bir haber getirdiğinde o haberin araştırılmasını tavsiye ederek, bunun doğuracağı olası zararı def etmeyi amaçlamış,⁷² olayları doğru şekilde yorumlayan istinbat ehline başvurmayı salık vermiştir.⁷³ Kur'an'ın bu tür tavsiyelerinin hepsi, doğruya ulaşmak için bilgi edinme hakkının garanti altına alınması amacına matuftur.

G. Saygınlık Hakkı:

Kur'an, ademoğullarının saygın olarak (mükerrerem) yaratıldığını ifade eder⁷⁴ ve bir kavmin bir diğer kavmi küçük görmesini yasaklayarak⁷⁵ saygınlığın bütün ademoğullarına özgü olduğu kavrayışını ortaya koyar. Kur'an'a göre insanlar arasındaki ırkî farklılıklar, tearüf'e yani karşılıklı bilişime ve tanışmaya müncerdir.⁷⁶

---

⁶⁷ Çelik, *Kur'an'ın İkna Hususiyeti*, s. 273.

⁶⁸ Kehf: 18/29.

⁶⁹ Tark:86/9.

⁷⁰ Nahl:16/ 43; Enbiya: 21/7.

⁷¹ Zumer: 39/9.

⁷² Hucurat: 49/6.

⁷³ Nisa:4/83.

⁷⁴ İsrâ:17/70.

⁷⁵ Hucurat: 49/11.

⁷⁶ Hucurat:49/13.

H. Temellük Hakkı:

Kur'an'daki *teshir* kavramı, yer ve gök arasındaki her şeyin insanın emrine amade kılındığını ifade eder.⁷⁷ Bu anlatımlar geniş manada insanın temellük hakkına ilişkindir. Dar anlamda ise Kur'an'ın şu ayetleri, insanın kadın erkek ayrımı olmaksızın kazanma ve mülk edinme hakkını ifade eder:

“(..) Erkeklerle de kazandıklarından bir pay var; kadınlara da kazandıklarından bir pay var. (...)”⁷⁸

“İnsana çalışmasından (emeğinden) başkası yoktur.”⁷⁹

SONUÇ:

Her dönemde yaşayan Müslümanlar, kendi yaşadıkları zaman diliminde zuhur eden temel kavramlar ile Kur'an'ın verileri arasında sağlıklı kıyaslamalar yaparak yaşadıkları çağın sorunlarına cevap aramak durumdadırlar. Bu zaviyeden düşünüldüğünde, çağdaş insan hakları konseptine Kur'an verileri açısından bakmak, bilhassa ülkemizdeki ilahiyatçılar açısından zorunluluk arz etmektedir. Gerçekten de insan hakları penceresinden Kur'an verileri üzerinde ilk elde yapılacak bir araştırmada bile, bu konuda söylenecek çok şeylerin var olduğu ve doktora tezleri yazılabilecek kadar geniş bir bakir alanın önümüzde durduğu anlaşılır.

Bu tebliğ çalışmamızda, başlıca haklar bakımından Kur'an verilerini incelemeye çalıştık. Bir tebliğin sınırları içinde konuyu ele aldığımızda ulaştığımız nihai kanaat, insan hakları konusunun baz alınarak konulu tefsir çalışmalarının yapılmasının elzem olduğudur. Kur'an'ın temel insan haklarını garanti altına aldığı, bu konuda yapılacak konulu tefsir çalışmalarıyla daha derinlikli olarak temellendirilebilir.

⁷⁷ İbrahim: 14/32, 33; Hac: 22/65; Casiye: 45/13; . vb...

⁷⁸ Nisa: 4/32.

⁷⁹ Necm:53/39.